

N. IORGA

5

„ȘCOALA NOUĂ“ DE ISTORIE

= O LĂMURIRE DEFINITIVĂ =

BUCUREȘTI

1936

<https://biblioteca-digitala.ro>

III 81

„Școala nouă“ de istorie

— O lămurire definitivă¹ —

Acuma, cînd nu se mai află între noi niciunul dintre fruntașii științei istorice pe cari, ajutat esențial de tînărul meu coleg d. Gh. Oprescu, am căutat să-i primim după cele mai bune datini ale ospitalității românești, țin să nu zăbovesc cu îndeplinirea unei înalte datorii de demnitate personală și dreptate elementară față de mine însumi arătîndu-vă, cu o neclintită hotărîre pe care numai aceste excepționale împrejurări m'au împiedecat de a o manifesta și pe care, imediat, voi face-o cunoscută public, supuînd-o bunului simț și, adaug, bunului gust al opiniei românești, că nu mai pot lucra cu actualul comitet național al istoricilor romîni.

Pentru a vă aminti lucruri care sînt absolut necesare în explicarea acestei hotărîri și pentru a le face știute de oamenii din afară cari poate cu sinceritate au crezut — și au spus-o adesea foarte jignitor pentru mine — că de la mine ar porni, fie și în cea mai slabă măsură, vina acestei deplorable situații, trebuie să încep, rupîndu-mă de la altele sarcini venite asupra mea, de acum vre-o zece ani cînd s'au produs manifestări ale căror urmări le veți culege, vă asigur, mai curînd de cum, într'un pripit sentiment de victorie, v'o închipuiți.

Afară de d. Gheorghe Brătianu, căruia nu i-au lipsit de la începutul frumoasei sale cariere de istoric toate îndemnurile și laudele mele, recunoscîndu-i însușirile, deosebite, încă de la studiul scris cînd era în liceu și căruia i-am făcut loc în acum hulita *Revistă Istorică* a mea, toți aceia cari azi fac un

¹ Adresă către membrii Comitetului național de istorie al României.

front de luptă sau măcar de ipocrită hărțuială sau de solidarizare secretă contra mea, mi-au fost elevi. Firește, nu vorbesc de o veche dușmănie ieșeană a unor oameni cari nici nu fac parte din cercul istoricilor și al căror fel de exprimare li-a atras de mult desprețul public: acestora și acelor dintre lincerii lor elevi cari se lasă infectați de tonul unor anume reviste de acolo niciodată nu li-am dat vre-un răspuns.

Față de toți elevii pe cari i-am avut în curs de aproape jumătate de veac, am conștiința că am fost nu numai un profesor rîvnitor, gata să li împărtășesc ce am ajuns a ști și eu, printr'o muncă de fiecare clipă, în circumstanțe care n'au fost totdeauna cele mai favorabile, căci eu n'am urmat seminarii de pregătire și puține au fost sfaturile de profesor la începutul unei grele cariere, dar un părinte iubitor. Orice descoperire a lor, orice dovadă de inteligență, orice avînt plin de o fericită inițiativă au fost îndată observate și urmărite cu tot ce aveam la îndemînă. Unul care e azi în primul rînd al insultătorilor miei și căruia nu i se poate lăgădui măcar un curaj, deplorabil altfel, profesorul de istoria Romînilor la Universitatea din București, prin sprijinul meu decisiv, d. C. C. Giurescu, dăduse la un examen o lucrare asupra rosturilor artei bizantine și, cum eu credeam că s'a închis la noi era plagiatul; am socolit-o — cum și poate fi — originală și am crezut că-i fac o plăcută surprindere elevului meu tipărindu-i-o cu bucurie, fără a-l înștiința, în *Revista Istorică*.

Pe toți acești foști elevi ai miei, cari n'ar putea să accentueze nici cel mai mic motiv de nemulțămire față de profesorul ce li-am fost, în cel mai deplin și mai devotat înțeles al cuvîntului, i-am urmărit în toată viața lor ulterioară, bucurîndu-mă de orice progres al lor. La școala, pe care eu am întemeiat-o prin proiectul de lege depus de mine, de la Fontenay-aux-Roses, ca și pe cea din Roma, am căutat prin toată influența pe care o aveam într'un Consiliu de Facultate unde, din cauza jignirilor nesancționate, nu mai pot călca de ani de zile, și nu fără pagubă pentru Facultate, ajunsă în minile unei clice de caracter vădit politic, să-i fac a ajunge la aceste școli menite să puie pe absolvenții Universităților noastre în

legătură cu lumea științifică și cu întreaga cultură din Franța și din Italia. În acea școală pe care o conduceam eu, puind la îndemîna membrilor ei prețioasele legături personale pe care le pot avea ca profesor agreat la Sorbona și ca unul din puținii membri asociați ai Institutului de Franța, am avut o deosebită grijă și, în ce privește sănătatea zdruncinată a unora dintr'înșii, pentru aceia căroră credeam că li voi fi lăsat sentimente care mă ilusionam că-mi sînt datorite.

Că mă ilusionam mi-a dovedit un cas care merită să fie cunoscut și de alții decît de mine.

Îmi trebuia acolo, la Fontenay-aux-Roses, pentru o conferință, vechea mea carte, pe care cercetătorii onești o cred și astăzi indispensabilă, *Istoria literaturii românești în secolul al XIX-lea*. Biblioteca pe care, cu ajutorul atît de harnicului conducător permanent, ca subdirector, al școlii, d. Victor Ianculescu, am adunat-o în frumoasa clădire cumpărată de mine, nu avea această lucrare. D. Ianculescu știa că d. Giurescu o posedă. A cerut-o și, cum am deschis volumul, am văzut că marginile lui erau împodobite cu observații batjocuriloare, repetîndu-se întrebarea: de unde a mai scos-o? Am dat răspunsul tot acolo în margene: „din ignoranța și prostia mea“.

Își poate închipui cineva ce ar fi trebuit să urmeze pentru un suflet simțitor din această descoperire; n'o voiu spune eu. Peste un ceas am avut însă în biroul meu pe d. Giurescu. Credea că trebuie să-mi dea o explicație și ea a fost aceasta, pe care o las în judecata oricui: „Mă scusați, d-le profesor. Eram atunci în liceu, și mă găsiam într'un mediu“ — cel de acasă, al tatălui, care n'a fost drept cu mine, dar a păstrat cea mai perfectă bunăcuviință în relații pe care le-aș fi dorit mai bine —, „care vă era dușman“. Era așa de enorm, încît am tăcut. Ce se poate spune unui astfel de suflet?

Mai tîrziu, am găsit într-o carte din bibliotecă scrisoarea aceluiași către un prieten care-i cerea nu știu ce lămuriri istorice și în care i se atrăgea prietenului atenția că, de oare ce afirmația vine de la mine, ea e prin aceasta chiar nesigură și trebuie verificată cu atenție. Am privit pe d. Ianculescu, am zimbit amîndoi, și am însărcinat pe sub-directorul

Școlii să trimeată d-lui Giurescu, care-și va fi adunînd cu scumpătate o corespondență care va folosi posterității, această interesantă măsură.

Și va crede cineva că de aici a rezultat o răceală a mea, care în tinereța mea am putut simți ce înseamnă prigonirea înaintașilor miei, ba chiar o prigonire ca aceasta contra cui îmi desvăluise astfel fără voie sentimentele sale adevărate.

Așa de puțin încît ani de zile am tipărit — corectînd la nevoie greșeli de italianește în cutare descriere de călătorie— cele d'întăiu scrieri, făcute obiectiv și cu îngrijire, ale acestui începător care înșela prin toate semnele unei perfecte bune cuviinți. Am recomandat Academiei Romîne în cei mai elocuoși termeni primele-i lucrări mai întinse și le-am învrednicit în revista mea de cercetarea cea mai atentă, cu cele mai măgulitoare concluzii, tot în credința că autorul nu s'a folosit pe neștiute de munca nimănui. că n'a găsit în saltare părinlești, fără a o mărturisi, bogata informație de care dădea dovadă.

Catedra de Istorie a Romînilor la Universitatea din București ajunge vacantă. Se presintă pentru docență doi candidați: dd. Giurescu și I. Vlădescu. Președinte, cu un rost hotărîtor, al comisiei de examinare, am apreciat presintarea stăpînită și expunerea clară a celui d'întăiu și, împotriva lui Pîrvan, care a arătat mai multă prietenie pentru vioiciunea de spirit impresionantă a d-lui Vlădescu, am stăruit să se dea locul celui care fusese nu numai fostul meu elev, dar, beneficiind de pregătirea în străinătate, de care nu se putuse bucura concurentul său, aducea de acolo disciplina a-leasă a școlii franceze.

D. Giurescu a ajuns astfel a doua zi după împlinirea vre unui douăzeci de ani profesor la o catedră pe care Onciul o dobîndise în pragul bătrîneții și care revenise părintelui său cînd era acuma un om format. Încrederea mea în ce poate da o linereță bine orientată m'a făcut să trec asupra mării nepotriviri între vrîstă și înalta misiune ce se încredința acestui tînăr atît de tînăr.

Dar mai era o treaptă de simț. Aflîndu-se în fața greutății, de care se putea înspăimînta și cel mai îndrăzneț, a misiunii ce i se încredința, îmi ziceam că noul profesor n'a

avut încă răgazul de a dovedi prin lucrări însemnate că nu ne-am înșelat în judecarea lui, dar, în același timp, mi se părea că o catedră de această însemnătate nu poate fi lăsată într-o stare de provisorat, stîrnind toate competițiile și nedînd profesorului agregal acea siguranță din care pot porni operele de valoare. Am dus o adevărată luptă în Consiliu, căci și dintre tineri unii, ca d. Cancel, se opuneau la o rezolvire așa de grăbită pentru a face din d. Giurescu, *fără un nou concurs, fără presintarea unor noi lucrări, printr'un simplu act de generoasă încredere*, profesorul titular, la vre-o douăzeci și cinci de ani, al catedrei al cărei prestigiu fusese ridicat de Onciul atît de sus.

Din partea aceluia care beneficiase de atîta prețuire și simpatie nu lipsiau dovezile unei înțelegeri depline pentru o situație științifică pe care mi-o consacraseră atîtea recunoașteri din partea înaltelor școli și Academiiilor din străinătate, dar veți înțelege sentimentul care mă face să nu pot insista în această privință.

N'am cerut nimănui să colaboreze la *Revista Istorică*: noul profesor a crezut că trebuie s'o facă, — același care scrisese observațiile marginale pe *Istoria literaturii* și-și înștiința corespondentul să nu se sprijine fără o atentă verificare pe scrisele mele. N'am rugat pe nimeni să colaboreze la acele cursuri de vară din Vălenii-de-Munte care represintă un întreg sistem de gîndire și sînt legate de întreaga operă a mea: d. Giurescu s'a grăbit să se înscrie în rîndul conferențiarilor. Atîția o fac fără legături personale cu mine: d-lui Giurescu îi făcea o deosebită plăcere să cerceteze casa mea. Nu odată mi-a încredințat motivele de nemulțămire cu persoanele care i se păreau a-i sta în cale.

Cînd catedra i-a fost încredințată definitiv, a crezut de cuviință să se rostească asupra operei îndeplinite înainte de dînsul, și atunci a lipărit în paginile, oferite cu aceiași părintească prietenie, ale *Buletinului Comisiei Istorice*, o privire generală asupra istoriografiei românești mai noi, în care era presintată ca însemnînd pentru generația mea rezultatul tuturor cercetărilor cartea pe care o scrisesem la Iași, în limba franceză, după cererea librăriei Hachette și a unui mi-

nistru din Cabinetul frances al războiului, pentru a învedera drepturile noastre, valoarea noastră în mijlocul celorlalte națiuni, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*.

Cum era vorba de o serbătorire a mea la împlinirea celor șaizeci de ani, numele d-lui Giurescu figurează în publicația pe care o datoresc prieteniei unui mai vechiu elev al meu, d. C. Marinescu, între aceia cari voiau să-mi aducă un omagiu pe care nu l-am provocat, dar pentru care sînt adînc recunoscător tuturor, afară de acela singur care, cum se va vedea, de a doua zi m'a insultat.

Dar pînă să ajung la acest pamflet plin de o ură care supt aparențele atitudinii filiale se opria de atîta vreme într'un suflet pervers, un alt moment din raporturile mele cu unii dintre d-voastră, de la cari am așteptat mult timp cu o încredere naivă o revenire de conștiință, trebuie adus înaintea opiniei publice.

Se hotărîse din cercurile profesorilor de istorie un congres de recunoaștere și îndrumare, care trebuia să se ție la Sibiiu. Mi s'a cerut mie, care mă feresc de orice presidenții, să stau în fruntea congresiștilor.

Discuțiile, la care au participat și mulți profesori secundari, n'au rămas fără folos. S'au tratat chestiuni interesante, și științifice și pedagogice. De-odată, spre marea mea surprindere, s'a ridicat alt elev al meu de pe vremuri, d. P. P. Panailescu, fiul unui prieten personal și care, el însuși, colaborase statornic la revistele mele și ținuse conferinți, foarte prețuite, la Vălenii-de-Munte și a declarat următoarele: „O generație veche de istorici a fost „romantică“, sacrificînd adevărul pur unor considerații naționale care aveau rost doar înainte de realizarea unității românești. Acuma falsificarea, utilă un moment, trebuie să înceteze. Să se treacă deci pe planul obiectivității necorectate. Pentru aceasta se cere și o nouă revistă care să fie ca un organ de luptă“. Și, cu candoare, mi se cerea mie să intervin la Ministeriul de Instrucție pentru acordarea unei subvenții.

Am răspuns ce trebuia: că n'am conștiința să fi falsificat vre-odată adevărul istoric, fie și pentru nobilul scop de a folosi și astfel nației mele, dar că, înainte de toate, nu pot

admite să se judece astfel oameni cari prin specialitatea lor de basă, prin școala pe care o urmaseră, au fost modele ale unei obiectivități une ori prea reci chiar, ca ton de exprimare: filologul Ioan Bogdan și acel perfect produs al școlii de erudiție vienesă pe care un Jireček o caracteriza ca trecerea de la o odaie întunecoasă la alta: Dimitrie Onciul.

Revista apăru după câteva luni, dar, pentru a avea ca sprijinitori un număr mare de tineri cercetători, în majoritate foști membri ai Școlii mele de la Fontenay-aux-Roses, a mai trebuit un lucru, fără care nu s'ar explica stăruitoarea operă de cârtire și chiar de grosolane atacuri, pline une ori de o patentă rea credință, căreia i s'a consacrat noul organ al celei mai oneste obiectivități.

Într-o bună dimineată, după ce se petrecuse schimbarea constituțională în România, d. Gheorghe Brătianu fiind pentru restaurarea lui Carol al II-lea, iar unchiul săi și răposatul Duca împotriva, — și aceasta putea deschide, într-o vreme când tinereța, în toate țerile, se îmbulzește la conducere, contra unei urgisite „gerontocrații“, anume orizonturi —, am găsit în ziare o declarație politică a foștilor miei elevi sau odinioară membri ai Școlii din Franța, cari anunțau că se înlemeiază un nou partid, de intelectuali, mai mult decât atîta: de *primi introducători ai intelectualității, ai culturii superioare în politica României*. Șeful era, din cauza numelui său, d. Gheorghe Brătianu, pregătitorul, recrutorul, ca viitor ministru de Instrucție, de azi până mine, d. C. C. Giurescu.

Cît de „intelectuală“ a fost acțiunea noului partid — nou, dar totuși „liberal-național“, și adversarii vorbeau, firește, de o „impostură“ —, s'a văzut prin violentele atacuri ale ziarului său contra bunului patriot, harnicului muncitor și blîndului Vintilă Brătianu, unchiul însuși al șefului noului partid, atacuri care, — trecînd apoi asupra lui Duca și până la asasinarea lui —, au durat până în momentul cînd obositul om politic, care recoltase atîta ură nemeritată, a căzut fulgerat. Și-mi aduc aminte că, în acel moment, d. Gheorghe Brătianu, care înțelegea să păstreze cele mai bune raporturi cu mine, m'a întrebat dacă să facă și d-sa elogiul celui dispărut supt ploaia de injurii. L-am sfătuit să dea discursul său președintelui, fiindcă a-l ceti

personal ar putea fi jenant. D. Gheorghe Brătianu a preferat să celească, în greoaia atmosferă a adunării, el însuși cuvinte de dureroasă retractare.

Deci din acel moment erau în domeniul politicii și nu în acela al purilor studii istorice de obiectivitate.

Întâmplarea a adus ca, la retragerea unui Cabinet național-lăărănist, să fiu însărcinat cu formarea, grea pentru mine, într'o situație financiară catastrofală, a noului Guvern. El trebuia să fie fără caracter de partid și drept pentru toată lumea. M'am adresat tuturor formațiunilor politice pentru concursul într'o operă de salvare națională. Așa cum se înțelege la noi interesul național, mi s'a cerut, firește, din mai multe părți, mandate.

Cele mai stăruitoare îndemnuri au venit de la d. Gheorghe Brătianu. În casa mea mi-a cerut tot atâtea locuri câte s'ar da lui Duca. Mi s'a promis în schimb tot concursul. D. Brătianu amintea că e sufleteste „fiul meu“.

N'am putut satisface această dorință, dar i-am lăsat și d-sale toată libertatea de a-și verifica o popularitate născîndă. A fost ales, împreună cu câțiva prieteni. Și am avut surprinderea să mă văd atacat de d-sa, cu o extraordinară vehemență, pe o chestie așa de puțin importantă politic, ca aceia a bacalaureatului. Discursul său e în *Monitorul Oficial*. Am lăsat în puterea amintirilor de atîția ani, a colaborării chiar la foaia mea politică, *Neamul Romănesc*, ca lucrul să treacă.

Dar revista era acuma înaintea mea. În introducerea de îndreptățire se spunea lumii, presupusă total ignorantă, că era nouă începe în studiile istorice, cu colaborarea membrilor noii formațiuni politice, și supt ocrotirea d-lui Gheorghe Brătianu. Până atunci nu s'ar fi făcut decît istorie politică: acuma întăiu se deschidea orizontul către cercetările culturale și sociale. Că nu a fost ramură din viața poporului nostru și a altora de care să nu mă fi ocupat în curs de atîția ani era un lucru care se uita.

Puteam răspunde după cuviință: sentimente care nu trebuie definite m'au făcut din nou să îndur. Doar în trecut, în termeni cari nu puteau jigni pe nimeni, relevam marea nedreptate care mi se făcea de oameni cărora nu li dădusem niciun motiv de dușmănie.

Între primele recensii care se anunțau era și aceia a țării mele franceze din vremea războiului. Întilnind pe d. Gheorghe Brătianu, i-am spus că înțeleg bine scopul. Mi-a răspuns: „atita vreme cît sînt eu acolo, nimeni nu vă va lipsi de respect în revistă“.

Și, în mijlocul grijilor cumplite ale unei strivitoare guvernări, am avut înaintea mea o întreagă carte, scoasă chiar din acea revistă, în care d. C. C. Giurescu mă arăta ca pe un ignorant, un falsificator și un om neonest, a cărui lucrare în serviciul țerii, alcătuită în durerile și îngustările pribegiei, fără alte izvoare la îndemînă decît cele date de neuitatul V. Bogrea din biblioteca lui, cartea dictată apoi prietenului Stahl, olițer rănit, care-și făcea convalescența în casa mea, a cărui carte, zic, era o dovadă peremptorie că „n'am măcar cunoștințele elementare ce trebuie pentru a scrie istorie“. În toate vitrinele se răsflăta extrasul cu o banderolă anunțînd că eu sînt cel atacat și terfelit astfel.

Mai mult decît atita. Un larg resumat frances se adăugia, și, tras a parte, el a fost trimis și celor mai buni prieteni ai miei din străinătate, cari mi-au spus că e o culegere de „nimicuri“ și represintă o deplorabilă atitudine morală.

Nu mi-ar fi fost greu să arăt cîtă rea credință era în afirmațiile presintate magnific de cineva care unia naivitatea școlarului cu perfidia aristocratului. Cînd, neavînd sarcina absorbantă din acel moment, mi-am învins desgustul și am cetit actul de acuzare, n'am găsit nicăieri motivul unor schimbări într'o ediție sau traducere următoare decît în lista Domnilor, rectificată de critic în parte după înseși publicații ale mele; oricine vede însă că în general, neavînd răgazul unei reluări — ca aceia pe care, după îndemnul meu, a făcut-o acuma în urmă d-na Sacerdoțeanu —, nu făceam decît să reproduc textul, de acuma peste treizeci de ani, din a mea *Geschichte des rumänischen Volkes*, asupra căruia ca și asupra unor opere de cercetări speciale pentru care s'ar fi cerut o lectură de măcar zece ani, zoilul d-lui Gheorghe Brătianu nu binevoise a se opri. Că între această denigrare și lauda din ajun era o prăpastie, nu e, pentru asemenea conștiință, niciun impediment.

Deci n'am răspuns. Și d. Gheorghe Brătianu n'avea nimic de zis. D-sa îmi păzia „respectul“, la revistă și aiurea. Îl păzia

și față de o întreagă serie de atacuri, tot așa de îndreptățite, la care erau atrași tineri doritori de a face carieră, ca un domn Bodin, desolat de un examen rău trecut la mine: acesta, om de cunoștinți universale la douăzeci de ani, îmi terfelia tot scrisul, amestecându-se și în felul cum traduceam versuri italienești. Onorabilul domn, ridicat de clubul de la Facultatea de litere al noului liberalism, ca răsplată pentru aceste injurii, la rostul de membru al Școlii din Roma — unde se face aproape exclusiv arheologie, iar singurele săpături făcute de acest incipient erau cele de la groapa mea —, a atacat apoi, cu aceeași metodă, pe o glorie a științii italiene, profesorul Bartoli din Turin, pentru că acesta, la o ocazie festivă, urmînd direcția, bună, rea, a politicii țerii sale, avuse un cuvînt pentru Unguri; și acesta, pentru a desăvîrși lipsa de educație, s'a îngrijit ca insultele să fie date în chiar limba italiană, nu cumva ilustrul filolog să rămîie în neștire de felul cum e apreciat de unul din membrii Școlii românești din capitala Italiei.

La această ploaie de batjocuri, la care d. Gheorghe Brălianu avea prudența să nu adauge contribuția sa, dar se feria ca de foc să se ocupe de vre una din lucrările mele care-l priviau în special pe d-sa, ca profesor de istorie universală, fie și ca un schimb de bune procedee pentru felul cum lot-deauna i-am apreciat scrisesele, în adevăr vrednice de toată lauda, eu — n'am răspuns.

De odată m'am trezit cu candidatura, susținută de rude și de prieteni politici, de cîte unul influențat de asemenea considerente, ca iubitul meu colaborator pe vremuri la *Sămănătorul*, Vilsan, din care se căuta a face un instrument contra mea — și ce mișcătoare e scrisoarea de îndreptățire pe care mi-a adresat-o, în apropierea unei morți pe care parcă o prevedea — a d-lui Giurescu la locul de membru corespondent al Academiei Romîne, loc care, afirma, i se cuvine.

Cu două articole, două memorii și broșura în care „do-vedia“ că „n'am nici măcar cunoștințele elementare pentru a putea scrie istoria“... Secțiunea istorică a Academiei e compusă din foști elevi ai miei, din oameni pe cari i-am servit în toată cariera lor și cari fără votul meu n'ar fi putut

întra, cred, în Academie. Am arătat că nu pot privi decît ca o adincă și intolerabilă jignire a mea o astfel de alegere. Dar intriga politică a biruit: o bilă albă în plus a hotărît că în adevăr eu „n'am nici măcar cunoștințele elementare pentru a putea scrie istorie“.

Am declarat în plen că sînt silit a mă retrage de la Academie. Dacă ar fi plecat un vechiu servitor, ar fi fost mai multă emoție. E adevărat că votul plenului a înlăturat candidatura Giurescu. Dar au trebuit anume împrejurări ca, biruind o amintire așa de dureroasă, să revin la Academie, unde, fără a fi onorat vre-odată cu o distincție, muncesc de aproape jumătate de veac.

Dar, peste cîteva luni, luam asupra-mi atîtea dușmăanii, lup-tînd și contra unei candidaturi ca a d-lui Titulescu, pentru întrarea d-lui Gheorghe Brătianu la Academia Romîna. Călduros, d. Gheorghe Brătianu-mi mulțămia, pentru ca îndată să reîntre supt tutela prietenului său inseparabil.

Rămas fără apărare, de elevi ai miei cari-și făceau socoteala prudentă a anilor pe cari-i am de trăit cu, de o parte, dușmăanii miei, de alta, cîrtil zilnic în fața studenților miei, împiedecat de a lua parte la ședințele unui Consiliu de Facultate care nu-mi dăduse nicio satisfacție, desărcinat de pregătirea metodică, încredințată d-lui Giurescu, a studenților unui an preparatoriu, căruia în legea mea îi atribuisem cu totul alt rost, îmi găsim mîngîierea în lucrul din fiecare zi și în preluirea cercurilor străine care-mi păstrau aceeași stimă și prietenie. În nicio epocă din viața mea n'am arătat subiecte mai grele cu atîta rîvnă și nu m'a descurajat — întristat, da! — neînțelegerea din partea multora cari trebuiau să judece altfel continuarea activității mele la o vrîstă cînd alții se odihnesc.

În acel moment a apărut la „Fundațiile Regale“, dominate de un alt fost membru al Școlii din Fontenay-aux-Roses și față de care avusem numai cea mai amabilă atitudine, d. Al. Rosetti, o nouă „Istorie a Romînilor“ datorită d-lui C. C. Giurescu.

Un act de curaj fără îndoială, la o asemenea vrîstă și în mijlocul preocupărilor electorale și politice, a discursurilor

parlamentare în care un șef de guvern era tratat, cu aceeași amenitate ca mine în domeniul științific, nu măcar la același nivel, dar cu un transcendental despreț.

Nu-mi trecea prin minte să mă ocup de această îndrăzneată operă, a cărei valoare o puteam găsi după patenta lipsă de pregătire a autorului, câteva cursuri nepuținând înlocui nici pe departe experiența, necesară, a unei vieți întregi de studii. Iată însă ce a făcut să ieau în mână volumul pe care-l închina Regelui membrul, indispensabil, cum s'a dovedit, al unei formațiuni politice care de ani întregi luptă contra Suveranului.

Într'o ședință a Academiei Române d. G. Murnu, care e așa de poet și care, ca poet, votase pentru aducerea la Academie a poeticului domn C. C. Giurescu, îmi aduce misiva orală pe care o dau în toată savoarea ei de stil: „spune-i lui Iorga că, dacă va putea să se ocupe de cartea mea, îl voi face de rîsul curcilor“.

Am făcut pe colegul meu să înțeleagă că o asemenea misiune nu se poate primi de cineva care, ca poetul Murnu, e un om inteligent și a primit o educație.

Dar, fiindcă un așa de amenințător curcan mă amenința cu rîsul curcilor sale, care-l apreciază și-l susține, am citit cartea.

Am citit-o și am rîs, — de acel rîs contagios care a prins pe unul din cei mai spirituali scriitori de astăzi, amicul și colaboratorul meu N. Georgescu, care e proprietarul unui doctorat tot așa de indigen ca al domnului care dispune de opinia publică a ziselor curci.

Stilul e cu totul inferior, ideile copilărești, încercarea de a fi popular stîngace peste orice măsură, patriotismul, naționalismul acestui orator de congrese studentești și alcătuitor al unor programe de dreapta de o calitate care ar face să se roșească unul din obișnuiții nesinceri oratori de „Zece Maiu“. Am făcut haz cu Georgescu, care, în lașitatea generală, fiecare fiind lăsat să se descurce singur, e un rar om de curaj și de loialitate în prietenie, și de măgarii sălbateci cari zburdau prin poiene înainte cu mult de apariția curcilor și curcanilor, și de complimentul postum făcut muierilor Dacilor și de alte materiale gata făcute pentru foile umoristice, dar pre-

sintate cu acea gravitate bufonă care prinde așa de bine pe solemnul profesor de „obiectivitate“.

Iar, pentru că lucrarea era închinată Regelui, i-am făcut o liniștită recenzie nepărtinitoare în „Revista Istorică“, biruind și indignarea firească la un profesor care vede că n'a putut face dintr'un excelent elev al său nici măcar atita cunoscător de istorie universală încît să știe că Alaric, și nu Atanaric, a luat Roma și că Tatarii nu erau musulmani pe la 1240. Dovezi de plagiat s'au adus în același timp și trebuie un extraordinar curaj ca ele să fie taxate de „calomnie“.

Aici însă se intercalează un alt paragraf din acelea, numeroase, care arată care e distincția omului în jurul căruia lot partidul de la *Revista Istorică Romîna*, cu titlul și coperta plagiata de la a mea *Revistă Istorică*, și de la Facultatea de Litere din București fac zid.

Iritat de glumele d-lui Georgescu, autorul cărții închinată Suveranului, reformatorul prin „obiectivitate“ al moravurilor științifice, viitorul ministru de Instrucție, a colindat și redacțiile ziarelor celor mai obscure și compromise ca să-i publice o întîmpinare contra mea în care profesorul său, un fost prim-ministru al țerii, era indicat ca autor adevărat al atacurilor și tratat de „canalie“ și „scîrnăvie“... Alături se declara formal că fac peste o sută de greșeli pe o pagină de transcriere a unui document grecesc și că miile de acte publicate de mine nu pot fi întrebuițate în nicio operă științifică serioasă.

Am întrebat, liniștit, pe d. Gheorghe Brătianu, în foaia căruia apăruse o parte din această literatură, dacă o aprobă. O foarte ferită desaprobare a ieșit, dar nici cel desaprobat n'a crezut că trebuie să plece, nici cel care desaprobase n'a încetat de a strînge mîna unui astfel de exemplar al bunei cuviinți. Ci și mai departe în fața opiniei publice au stat alături, buni tovarăși, fiul lui Ion Brătianu și cel mai recent gloriator al luptelor și silinților naționale, sacra legiune a clubului rămîind neclintită la locul său.

Se pregătia o adunare internațională de istorici la București. D. C. C. Giurescu a ținut ca prefața să fie o serbătorire a sa. Aproape toată lîna de la Facultate de litere a fost de față, și

d. Gheorghe Brătianu însuși a înălțat opera amicului său. Uimit, am întrebat care e sensul acestei ridicări pe scut din partea unor oameni cari au avut și au alitea legături cu mine. Răspunsul a fost deplorabil: camaraderii de pe băncile liceului, ale Universității, legături de club...

A venit adunarea la București, căpătată cu multă trudă, biruind rezistențe ale acelor cari nu iubesc România, a Comitetelor naționale de istorici. În ajunul acestui succes al țerii noastre, în care era puțin și din ostenele mele, amicul d-lui Gheorghe Brătianu publică un răspuns, de obișnuita insolentă și de o rea credință fără păreche, la calma și dreapta prețuire de mine a operei sale istorice. O împarte febril la librării, o strecoară oaspeților străini și pe urmă se așează sfidător în fața mea la ședința de deschidere a adunării.

Niciun istoric n'a răspuns vre-odată cuiva care-l insultă. Cu atât mai puțin unul la vrîsta mea și în situația mea. Și această nouă agresiune nu va fi răspinsă decît prin desprețul pe care calculele mistificatorului se sprijină, de altfel, în acțiunea sa asupra „curcilor“. Dar am întrebat pe membrii comitetului de redacție al *Revistei Istorice Romîne*, cu d. Gheorghe Brătianu în frunte, dacă-și ieau răspunderea acestor afirmații, pentru că lor, oricăruia dintre dinșii, sînt gata a li răspunde, dacă obiecțiile vor fi presintate cu bună cuviință.

Intr'un ziar, d. Gheorghe Brătianu a înștiințat că, după plecarea oaspeților noștri, căroro nu eu li-am presintat o polemică, își va rosti părerea.

Ea n'a venit nici până acum.

În același timp, un vechiu intrigant, d. Tzigara-Samurcaș, director al Fundației Carol I-ii, creiază, fără niciun rost la un așezământ care e o bibliotecă și alît, o secție istorică și o pune supt controlul d-lui Giurescu, care la rîndul său „permite“, în situația înaltă cu care e investit, publicațiile d-lui Panaitescu, întrat la Academia Romîna, ca membru corespondent, prin votul meu.

Un volum de documente polone despre Mihai Viteazul arată că am dat o ediție de document incompletă, ceia ce e fals, dar adevărate sînt multe erori de limbă latină pe care le-a

lăsat să treacă directoriala conducere supremă a d-lui Giurescu. A doua zi după o istorie a lui Mihai Vitcazul, la care am lucrat o viață întreagă, se anunță o alta „pe base noi“. Când apare această operă, o culegere de *essays* asupra lui Mihai, utilă în locul unde sînt întrebuițate izvoare polone, se organizează de asociația Tzigara-Giurescu o zgomotoasă reclamă basată pe revoluția adusă de „școala nouă“. Că Mihai e presintat ca un fals fiu al tatălui său și o unealtă a marilor proprietari e însăși pecetea noii „obiectivități“.

Așa fiind, eu nu mai pot presida Comitetul acelor care s'au solidarizat cu un insultător de profesiune, care face din această operă de denigrare a unor osteleni de jumătate de secol rostul său de căpetenie în istoriografia românească. Istoricii romîni își vor putea face, într'o nouă adunare generală, Comitetul care li se va părea că-i represintă mai bine.

Tipografia
„Datina Românească”
Vălenii-de-Munte

10